

ПОЕТИЧНЕ МОВЛЕННЯ Т.Г. ШЕВЧЕНКА В СУЧАСНІЙ МУЗИЧНІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Реферат. Українська пісенна культура – одне з найцінніших надбань нашого народу за уся його багатівкову історію, у якій відображені різні вияви трудового життя народу-воїна, народу-трудівника, його нележку, але героїчну історію, тривалу і запеклу боротьбу з чужоземними поневолювачами. Українська пісня, виняткова краса якої випливає з поетичних слів і проникливих мелодій, завжди правдиво відгукувалася на різноманітні події в житті людей. Величезний вплив на розвиток народної культури мають і авторські твори, зокрема поезії народного Кобзаря, які постійно проникають в українських фольклор, органічно вплітаючись у його канву.

Запропонована стаття присвячена питанню фольклоризації циклу літературних пісень, написаних на вірші Т.Г.Шевченка керівником Кубанського козачого хору В.Г.Захарченком; проводиться аналіз лексичного багатства поезики творів, їхніх структурно-семантичних особливостей в інтерпретації сучасного композитора. Звертається увага на особливості нової музичної інтерпретації відомих Шевченківських рядків, зокрема на те, як за допомогою художньо-поетичних засобів і правильно розставлених слухових акцентів композитору вдається спроектувати авторські уявлення у свідомості сучасного слухача.

Ключові слова: фольклор, літературна пісня, ритмомелодика, художньо-поетичні засоби, музикальна інтерпретація, поетична мова.

Українська пісенна культура – одне з найцінніших духовних надбань народу за багатівкову його історію. Ставши невід'ємною складовою кращих набутків світу, вона посіла в них справді визначне місце. У народних піснях відображено найрізноманітніші вияви життя українського трудового народу – його нележку, але героїчну історію, тривалу і запеклу боротьбу з поневолювачами. Народна пісня – незатьмарене джерело життя і повсякденних турбот трудівників, яка правдиво відгукується на найрізноманітніші події в житті простих людей. Традиційний фольклор – безіменний, його зразки тривалий час перебувають в усному побутуванні, шліфуючись і вдосконалюючись. Колись, напевне, були відомі і їхні автори, та з часом імена загубилися. Найчастіше — пісня, створена автором і композитором, ставала популярною серед народу, а оскільки сприйнятий текст передавався в усній формі, ім'я автора й композитора затиралося, втрачалося, і пісня починала побутувати як народна. Можливі й інші випадки. Наприклад, відомий авторський текст (вірш) клався на народну мелодію або мелодію композитора, ім'я якого залишалося невідомим. Бувало й таке, що на основі певного авторського тексту складався подібний за мотивами та образами текст із тією ж ритмомелодикою, але інший, що побутував паралельно з літературним.

Вагомий внесок у розвиток української усної словесності зробили твори великого українського поета Тараса Григоровича Шевченка, чиї твори були настільки глибоко сприйняті народом, що стали частиною його творчості. Жодна власне народна пісня не може зрівнятися за популярністю із «Заповітом» Т. Шевченка чи піснею «Реве та стогне Дніпр широкий» (вступ до балади «Причинна»), що стали немовби національними гімнами. Не менш відомими і улюбленими є «Думи мої, думи мої...», «По діброві вітер віє», «Така її доля», «Летить галка через балку», «Зоре моя вечірняя», «За байраком байрак», «Плавай, плавай, лебедонько», «Нащо мені чорні брови», «Садок вишневий коло хати». Менш поширеними є інші пісні на слова Шевченка чи створені на їх основі народні варіанти — «Вітер з гаєм розмовляє», «Все йде, все минає», «Гей, три шляхи широкі», «Ой не п'ються

пива, меду», «Ой одна я, одна», «Тече вода в синє море» та ін. Недаремно автор цих пісень має визнання народного кобзаря.

Джерелом тематики та образності творів Т.Шевченка була усна словесність, ритмомелодіку своїх поезій він теж черпав зі скарбниці народної лірики (лише коломийковим розміром написано більше, ніж половина усіх його текстів). А тому таким природним і невимушеним був процес проникнення поезій Шевченка в український фольклор. Його лірика, глибоко закорінена у національну образність, символіку, традицію форми, у свою чергу стала необмеженим джерелом усної словесності. Ні до, ні після Шевченка не було письменника, який би долучився до продовження народної традиції такою мірою, як великий Кобзар.

«Сфольклоризовані» пісні, написані на вірші Тараса Григоровича Шевченка нашим сучасником, талановитим композитором, керівником Кубанського козачого хору, Віктором Захарченком стоять в одному ряду з найпопулярнішими і найулюбленішими українськими народними піснями. Для тих, хто хоч раз бував на концертах цього унікального колективу, цей цикл пісень – як сильний водоспад, пісенна повінь, потік, який знищує усе на своєму шляху; вибухові мелодії, вражаючі музикальні ідеї, надзвичайне натхнення. І це відбувається тоді, коли композиторська пісенна творчість здає свої позиції під натиском поп-культури! У чому ж секрет?

Лексичне багатство поетичної будови творів Шевченка, відповідна структура речень і порівнянь, з одного боку, і талановита їх музична інтерпретація нашим сучасником, – з іншого, – дозволили скласти у пісенному фонді народу своєрідний проміжок між безімменною музично-поетичною і професійною культурою. Виняткова мистецька краса впливає з поетичних слів і мелодій про кохання у піснях «Вітре буйний», «Ой маю, маю я оченята», «Нащо мені карі очі», високою художністю позначено поетичні рядки й мелодія твору «Зоре моя вечірняя». Емоційно багатою, експресивною, насиченою історичними і фольклорними реаліями є пісня «Посіяли гайдамаки».

Т.Г.Шевченко, вийшовши з гущі народної, добре знав життя простого люду, глибоко вникав у національні і соціальні проблеми тогочасної дійсності. « Якщо інші українці, з мастих старшинських, дворянських чи поміщицьких родин та аристократичних салонів спонукані інтелектом, добрим серцем чи модою на демократизм, шукали свій народ, ходили, рядилися в українців, поверталися до нього (і за це їм велика дяка!), то Шевченко ніколи зі свого народу й не виходив, не відривався ні в Петербурзі, ні навіть у засланні. Він у ньому органічний до інтимності...» [2, с. 2] Здатність розвивати народні традиції у своїх творах та одночасно знаходити оригінальні художні рішення – визначальна риса творчої особистості Шевченка. Уже в ранніх творах класика простежується майстерне поєднання його індивідуальних поетичних рис із поетичними народними традиціями, внаслідок чого піднеслися на новий якісний рівень змістовно-стилістичні шари нової української літератури. З особливою силою і глибиною втілено духовний досвід народу. Джерелом поетичної наснаги для Т.Г.Шевченка був фольклор, його новаторство виявилось не у виборі тем, сюжетів, а у створенні художніх образів. Від майстерності автора створювати художні образи на народнопісенній основі залежить рівень естетичного задоволення реципієнта. Даючи основні поняття і проникливу характеристику психології поетичної творчості і психології сприйняття твору, І.Я.Франко зазначав: «...Кожний, хто пише, чинить се в тім намірі, щоби піддати, сугестувати другим якісь думки, чуття, виображення... Поет для до сконання сугестії мусить розворушити цілу свою духовну істоту, зворушити своє чуття, напружити свою уяву, одним словом, мусить сам не тільки в дійсності, але ще й другий раз репродуктивно, в своїй душі пережити все те, що хоче вилити в поетичнім творі, пережити якнайповніше і найінтенсивніше, щоби пережите могло вилитися в слова якнайбільше відповідні дійсному переживанню, і вкінці попрацювати ще над тим, уже зовсім технічно, щоби його слова уложилися в форму, яка би не тільки не затемнювала яркості того безпосереднього переживання, але ще в додатку підносила б те переживання понад рівень буденної дійсності, надавала б йому коли вже не якась вище, символічне значення, то бодай

будила в душі читача певні суголосні тони як частини якоїсь ширшої мелодії, збуджувала би в ній певні тривкі вібрації, що не втихли б і по прочитанню твору, вводили би в неї хвилювання, згідне з її власними споминами, і таким робом чинили би прочитане не тільки моментально пережитим, але рівночасно частиною, відгуком чогось давно пережитого і похороненого в пам'яті. Його сугестія мусить, проте, зворушити так само внутрішню істоту читача, вводячи в неї нове зерно життєвого досвіду, нове переживання і рівночасно зціплюючи те нове з тим запасом виображень та досвідів, які є активні або які дримають в душі читачевій. Сказавши коротко: поет розширює зміст нашого внутрішнього я, зворушуючи його до більшої або меншої глибини» [4, с. 251-252].

Шевченко не перший в українській літературі звернувся до народної творчості, і новизна у використанні фольклору визначалася не лише майстерністю поета у відтворенні народних мотивів. Новаторство Шевченка – в його самовираженні через фольклористичні образи, в тому повнокровному сприйнятті життя, пульсуючій енергії почуттів, що так характерні для української народної пісні. «Його поезія відзначається найвищою простотою, безпосередністю і природністю, що їх надibuємо в найкращих народних піснях» [3, с. 388]. Поет глибоко відчував дух фольклору, а пісні, написані на його вірші, вирізняються ліричною проникливістю, глибиною і підкресленою простотою викладення. У одному з своїх інтерв'ю Віктор Захарченко, підкреслюючи надзвичайну глибинність народних пісень, зазначає, що головне у піснях – це текст, а не музика, адже легко сприймаючи на слух мелодію, не кожен здатен осмислити, зрозуміти глибокий зміст народної пісні: «При всьому моєму поклонінні перед музикою, я вважаю, що первісним є слово. «Спочатку було Слово...» – не випадково сказано в Євангелії. І це абсолютна правда, бо на будь-які вірші композитор може написати кілька варіантів мелодій, а от чотири рядки у віршованій формі з глибинним змістом, який є у народної пісні або у поетів-класиків, здатен створити далеко не кожний!». Дійсно, у ряді випадків слово класика можна сприймати як орієнтир у художніх пошуках, як вираження національного духу, народного світогляду, культури, моральних принципів нації, воно є високим естетичним авторитетом, як те головне в національній художній традиції, що можуть використати і наші сучасники. Вірші Шевченка самі по собі здатні повідомити пісням інші, різноманітні параметри, і талановитий композитор, припадаючи до джерела української поетичної традиції і відшукуючи музичний ключ до великого українського класика, здійснює не суто композиторську інтерпретацію його текстів, а застосовує їх фольклорний метод засвоєння, пам'ятаючи, що більшість віршів Шевченка вже розспівані. Такий синтез дозволяє по-новому інтерпретувати художні образи. Концерти кубанських козаків – це зустріч в родинному колі, а їхні пісні – немовби ковток джерельної води. Автора понад 300 пісень, диригента Віктора Захарченка по праву можна назвати героєм України. Він – українець за походженням і за духом, перебуваючи далеко від Батьківщини, зумів зробити для України стільки, що переоцінити це неможливо. З особливим трепетом на концертах хору ми, українці, відкриваємо для себе й Україну – слухаючи проникливий спів пісень на вірші Тараса Шевченка, талановито аранжованих Віктором Захарченком.

Будь-який витвір мистецтва розрахований передусім на наше сприймання, він зворушує нас до більшої або меншої глибини. Таємниці його впливу слід шукати насамперед в тих засобах, за допомогою яких автор нас зворушує. Звичайно, на кожного по-різному діють образи поетичної мови в музичній інтерпретації, але спільне в них те, що вони найвлучніше і наймісткіше узагальнюють життя. Зворушливо сприймаються такі дороги, ніби виплеснуті з власної душі, читані-перечитані рядки, бо своїх артистів Захарченко наставляє: «Співайте пісню так, наче ви її самі написали», і перед глядачами постають поетичні образи, які малюють слухову чи зорову картину, а відтак сприймаються безпосередньо. Своїм впливом вони створюють ілюзію реальності й одразу викликають низку асоціацій – без особливого напруження уяви.

Зворушливе виконання солісткою Кубанського козачого хору Мариною Крапостіною пісні «**Зоре моя вечірняя, зійди над горою**» – це правильно розставлені зорово-слухові асоціативні акценти, на фоні яких увиразнюються і сприймаються безпосередньо і

українська пишна природа, і прониклива туга поета за рідним краєм, і його переживання за долю України. Для передачі цілого спектра почувань ліричного героя, у пісні є арсенал художньо-поетичних засобів: звертання до неживої природи (*друзе, зоре*), зменшувально-пестливі форми (*тихесенько, сонечко, веселочка*); нестягнені прикметникові форми (*вечірняя*); тропи, складна асоціативна метафорика, яку майстерно передає співак. Синтез сильного влучного слова і прекрасної мелодії виводить пісню на якісно новий рівень, у якій не лише фіксуються якісь життєві факти (як це робить народна уява), а й з'являється філософське осмислення дійсності, пісня стає актуальною і сучасною. Через висловлення індивідуального правдивого ставлення відбувається переосмислення тематики: переносяться акценти з суб'єктивного на загальнолюдське, загальнонародне, національне, підсилюється психологізм. Щодо цього сам композитор наголошував на тому, що хор повинен виконувати лише ті твори, у яких є правда народна. Із самого початку виконання пісня набуває рис елегантності та медитативності завдяки тому, що в текст вводиться пейзаж у вигляді розгорнутої картини природи як композиційний елемент, але вже у другому куплеті пісня досягає своєї кульмінації, де на фоні природи автор відтворює життєву конкретику, яка спричиняє підвищену емоційність сприйняття всього твору. Увага переноситься на саму людину, її думки і почуття. Елементи сюжетності чи подієвості поступаються місцем відтворенню душевних станів, а отже, пісня тяжіє до описово-споглядального характеру.

Нова музична інтерпретація відомого твору не лише приносить естетичне задоволення, але й показує, як багато ховає в собі поетичне слово, поетичний образ, який його підтекст. Кожен рядок нам дає узагальнену картину, а за всіма цими рядками стоїть глибокий зміст. Тому сприймання Шевченківських поетичних рядків через музику не зводиться до звичайного розуміння змісту. Великою мірою воно інтуїтивне, чуттєво-образне. Кожен поетичний образ є якоюсь мірою алегоричним: через конкретне він виражає загальне, ширше, істотніше, те, що треба собі уявити. Кожен образ дає простір для уяви. Мистецтво веде у світ, де все оживає, сповнене смислу і духовності. Поетичне слово мовби просвічується в контексті музики і проектує в нашій свідомості відповідні уявлення. «Музика – це мова душі, вона з серцем розмовляє. Іноді навіть незмістовні, пусті слова, завдяки гарній мелодії надовго западають у душу. Тому те, про що буде співати артист, а тим більше хор, дуже важливо. Людям слід давати таке мистецтво, яке б полонило душу, залишаючи в ній світле і добре, підносило людську особистість».

Звернення композиторів до творчості Т.Г.Шевченка пояснюється ще й тим, що його вірші характеризуються надзвичайною щирістю: бо від того, наскільки по-справжньому і щиро будуть виконані пісні, залежить рівень відгуку у душах і серцях сучасного глядача, який оцінює не лише поетичну художню образність, але й майстерність її донесення до аудиторії. Тому істинність, справжність має бути не лише на етнографічному, але й на емоційному рівні; аудиторія повинна вірити всьому тому, що відбувається на сцені, співпереживати, відчувати зв'язок із самим поетом через створені сценічні образи. Народна свідомість реагує лише на те, що є співвідносне з національною традицією, близьке до неї духовно та ідейно, відповідає художнім уподобанням народу. У текстах Т.Шевченка немає чогось несприйнятного, того, що в процесі усної обробки могло б відкидатися, шліфуватися, поки пісня не вкладеться в рамки національної традиції, як це іноді трапляється з іншими народними піснями літературного походження. Пісні на вірші класика «не піддаються» такій обробці, а відразу стають народними. Народ не присвоює собі те, що є для нього чужим, незрозумілим. Фольклоризація літературних пісень — явище складне і часом важко пояснити, чому відбираються саме ті тексти, та музика, а не інші, чому в одні вносяться значні зміни (деякі пісні доповнюються, деякі, навпаки, скорочуються, замінюються окремими словами і т. п.), а інші залишаються без змін. Зіставлення варіантів літературних пісень з їхнім оригіналом не завжди дає логічне пояснення цього складного, непередбачуваного процесу. Тут діють якісь свої внутрішні закони відбору і трансформації, які неможливо нав'язати ззовні. Ф. Колесса так формулює цю думку: «Щоби ж книжковий твір міг перейти в усну традицію і стати народною піснею, мусить він змістом і формою достроюватися до творів

усної словесності, і, що найважливіше, він мусить, неначе прищеплена галузка, прийнятися на дереві народної поезії, втягти в себе його животворні соки та зростися з ним в одно, мусить перейти довгий процес асиміляції та вигладжування, а цього ніяк не можна заступити штучним способом» [1, с. 237]. Оскільки пісня – літературно-музичний твір, у цьому процесі важливе значення має і мелодія.

Цикл пісень Віктора Захарченка на слова Шевченка «**Вітре буйний**», «**Наща мені чорні брови**», «**Ой, маю я оченята**», «**Посіяли гайдамаки**» написані власне із застосуванням фольклорного методу їх засвоєння. Творчо використовуючи цей досвід фольклору, композитор дає поетові позаособистісне музичне тлумачення, вводить їх в універсум народної свідомості і, відповідно, розчиняє їх індивідуальне у всезагальному народному. Так, наприклад, у пісні «**Вітре буйний, вітре буйний**» (її талановито виконує солістка Кубанського хору Марина Гольченко), з одного боку, лірична героїня висловлює своє власне бачення і розуміння світу, яке, як правило, не збігається із загальноприйнятим, бо зроджені в її душі почуття виходять за рамки народної психології (яка тяжіє до спрощення) — вони драматизуються, поетизуються, зображаються як щось небуденне, унікальне за своїми виявами, а, з іншого, – виникає симфонічна за своєю складністю концепція, у якій поет наче розпорошується, збагачуючи народне.

У виконанні Кубанського козачого хору відзначаються особливою музичною красою саме багатоголосі пісні, «розспівані» на кілька рівнозначних мелодій, кожна з яких становить самостійну мистецьку вартість, а у гуртовому звучанні захоплює самотністю ладу. Такою є пісня «Посіяли гайдамаки», яка у хоровому виконанні сприймається як потужний могутній посыл Великого Кобзаря до майбутніх поколінь. На наших очах відбувається духовна подія національного значення.

Оригінальність пісенної творчості В.Захарченка змушує вслухатися в кожне слово Великого Кобзаря, по-новому осмислюючи і сприймаючи зміст віршів. Майстерне застосування Захарченка-фольклориста нового художнього методу робить цикл пісень на вірші Шевченка унікальними і недоступними для інших авторів. Переконавши розвиваючи народно-пісенну традицію, композитор водночас збагачує її новим досвідом духовного пізнання, його пісням властива яскрава мелодійність, майстерність форми і, врешті-решт, надзвичайна сила емоційного впливу на слухачів, що викликає відповідні реакції. Своєю музикою Віктор Гаврилович Захарченко продемонстрував пронизливе проникнення у світ геніального Кобзаря. На одному диханні прослуховується «Приношення Україні» хору, воно відспіване для нас і про нас. Культ Шевченка і його слова на Кубані й в Україні досі у великій повазі, у тому числі й завдяки Кубанському козацькому хору і його керівникові Вікторові Захарченку, інтегратору національного духу. «Спи, Тарасе, брате рідний, поки Бог не збуде», – написана по смерті Кобзаря пісня прижилася й на Кубані.

Список використаної літератури

1. Колесса Ф. Огляд українсько-руської народної поезії / Філарет Михайлович Колесса. – Львів, 2009. – С. 165–272.
2. Мацько Л. «Знать од Бога і голос той, і ті слова...» / Любов Іванівна Мацько. – К., 2004. – 80 с.
3. Франко І. Зібрання творів / Іван Якович Франко. – К.: Наукова думка, 1976. – 528 с.
4. Франко І. Із секретів поетичної творчості / Іван Якович Франко. – К.: Наукова думка, 1976. – 528 с.
5. Чабаненко В. З мовотворчої спадщини Кобзаря / Віктор Антонович Чабаненко. – К., 1979. – 78 с.

Аннотация

Жижома О. О. Поэтический язык Т. Г. Шевченко в современной музыкальной интерпретации.

В данной статье впервые рассматривается вопрос фольклоризации цикла литературных песен, написанных на стихи Т.Г.Шевченко руководителем Кубанского казачьего хора В.Г.Захарченко; проводится анализ лексического богатства поэтики произведений, их структурно-семантических особенностей в музыкальной интерпретации современного композитора. Обращается внимание на то, как при помощи художественно-поэтических средств и правильно расставленных слуховых акцентов композитору удастся спроектировать авторские представления в сознании современного слушателя.

Ключевые слова: фольклор, литературная песня, ритмомелодика, художественно-поэтические средства, музыкальная интерпретация, поэтическая речь.

Summary

Zhizhoma O. O. Taras Shevchenko's poetic language in modern musical interpretation.

The folklorisation of a literary cycle of songs written on poems of Taras Shevchenko by the head of the Kuban Cossack Choir V.G.Zaharchenko is discussed at this article first. The analysis of lexical richness of poetics works, their structural and semantic features in the musical interpretation of the contemporary composer is made. Attention is also paid to the way of use poetical means and properly spaced accents; the possibility of hearing and designing by the composer and their representation in the mind of the modern listener.

Keywords: folklore, literary song rytmomelodyka, artistic and poetic tools, musical interpretation, poetic language.